

СКАЛИГЕРОВИЯТ ПАТЕРИК И ДВОЯКАТА ТРАНСМИСИЯ НА ЦЪРКОВНОСЛАВЯНСКИТЕ ТЕКСТОВЕ

Проф. д-р Уилям Р. Федер

(Утрехт, Нидерландия)

THE SCALIGER PATERICON AND THE TWOFOLD TRANSMISSION OF SLAVONIC TEXTS

Prof. Dr. William R. Veder

(Utrecht, Netherlands)

Abstract: An abridged version of the Slavonic *Scaliger Patericon* is shown to be copied both from Cyrillic and Glagolitic antigraphs; the same circumstance is observed in the translations of the *Scete Patericon* and Athanasius of Alexandria's *Homilies Against the Arians*. Twofold transmission makes it possible to contrast the features of copying from Glagolitic with those of copying from Cyrillic.

Keywords: Text transmission in Slavonic, copying from Glagolitic, copying from Cyrillic, variation in copies, coincidental variation.

Има случаи, когато частно на вид изследване открива перспектива на фундаментални въпроси. Четейки преписи от *Минейния изборник*¹ натъкнах се не само на една непозната версия на *Скалигеровия патерик*, но и на един незабелязан досега признак на трансмисията на църковнославянски текстове, който ме накара да питам, какво в всъщност предизвиква вариацията им и определя амплитудата ѝ?

*Скалигеровият патерик*² е една от многобройните български глаголически компилации, съставяни от края на IX до началото на XI в.³ Той наброява 483

---

¹ За Минейния изборник вж. Буланин 1990; Мушинская 2015, 75–95; Федер 2017b, 78–79.

² Името е на хуманиста Joseph Justus Scaliger (1540–1609), завецал на Лейденския университет най-стария препис, Leiden UB Scal. 74 (1280–1320). Пълна колация на преписите е заложена в досието Scaliger, което може да се поръча от <hilandar@osu.edu>.

³ За българските компилации от IX–XI в. вж. Федер 2017a.

статии⁴, извлечени от *Скитския патерик*⁵, от компилации от *Лествицата*⁶ и *Египетския патерик*⁷ и от неидентифицирани източници. Използван е за извадки в по-нататъшните компилации *Изборник на грешния Йоан*⁸ и *Златоуст*⁹.

Кратката версия на Скалигеров патерик

Доскоро *Скалигеровият патерик* беше известен само по три руски преписа, които идентифицирах (**Федер 2012b**) като независими преписи от един и същ глаголически антиграф. Тази година открих, че третият от руските преписи има същия състав като два сръбски преписа, следователно е препис не от пълната компилация, а от една съкратена, изборна версия, която съдържа само 56 от оригиналните 483 статии, допълнена с 6 извадки от *Скитския патерик* гл. 3. Ето състава на кратката версия с идентификацията на изворите (Ле = *Лествица*; Ег = *Египетски патерик*, кратка версия; ? = неидентифициран текст; без сигла = *Скитски патерик*):

1	Рече блаженъи иваннъ златоустъи: събдациоу ти на чьтении словесъ божи:	G:1
2	Господи исусе христе: отъвързи ми оуши и очи срьдъчьнъби: оуслышати слово твое:	G:2
16	Рече блаженъи григори: ѿко трии сихъ проситъ богъ отъ всьакого чловька: имжца	1:3
9	Въпрошенъ възетъ старьць: къимъ образомъ приемлетъ доуша съмьрение: и рече:	A:37
18	Рече авъва иваннъ коловъ: азъ хоцѣхъ приѣати чловька отъ всььхъ дѣтѣлии: иже	1:13
19	Въпроси нѣкъто отъць несдерона великаного: друуга авъва анъто-ниа: и рече немюу:	1:18b

⁴ В най-стария препис липсват статиите 8А, 113А и 240А, поради това последната статия е с номер 480.

⁵ Изд. **Федер 2012a**. Пълна колация на преписите има в *Полата књигописъная 36* (2006) на сайта <kb.osu.edu/dspace/handle/1811/6426>.

⁶ Неиздадена; колации на преписи са заложи в досието *Lestvica*, което може да се поръча от <hilandar@osu.edu>.

⁷ Изд. **Федер 2005**, 200–215.

⁸ Изд. **Федер 2008/II**, гл. 0 и Приложение Д; **Мушинская 2010/I**, 157–164 и 624–625.

⁹ Неиздаден, вж. **Федер 2017a**; колации и инципитарии са заложи в досието *Izmaragd*, което може да се поръча от <hilandar@osu.edu>.

- 31 Братъ възпроси старьца· глагола· како приходитъ страхъ божии въз доушѣ и рече 1:29
- 34 Рече старьць· бѣди ти отьць· иже о брѣмени грѣховьнѣнемъ потроудитъ са съ Ле 3:11
- 37 Рече старьць· въроуѣи оубо съномъ· подобьнъ естъ стѣнь свои гонящюуемоу· и Ле 3а:3
- 38 Рече пакъзи· негда въз сънѣхъ бѣсомъ покарати са на чѣнемъ· тогда оубо и явѣ Ле 3а:6
- 41 Рече старьць· бещьстие естъ мзниху· еже ити съ сѣпърьникомъ своимъ на сѣдъ· 1:47
- 42 Рече старьць· аще яси· негда възалъчѣши· и пиеши· негда въздадавъ са· и 1:49
- 47 Братъ възпроси старьца о кзньнѣнѣ словеси· и глагола емоу старьць· не пзигди· 1:66
- 53 Рече невьзто отъ сватъзиухъ· тако немоушно естъ чловѣкоу· донелѣже иматъ 1:67а
- 60 Рече старьць· негда плачѣши са грѣхъ своихъ· отърини тако недостоинъ· рѣкоѣ 7:51
- 69 Рече старьць· аще доухъ сватъзи миръ доуши естъ· и знаетъ са· гнѣвъ же Ле 8:12а
- 71 Рече старьць· приобрѣтъзи любвь· страньнъ са сътвори бѣшению· враждоуѣи Ле 9:4а
- 72 Рече пакъзи· зловъ дръжа· зловъ дръжи на бѣсъи· и враждоуѣа· враждоуи Ле 9:7
- 74 Рече старьць· николиже не срамлѣи са того· иже къ тебѣ ближнѣаго Ле 10:7а
- 75 Рече пакъзи· цоужде естъ огнь водѣ· и оскѣдение капати са хотящюуемоу· Ле 10:9а
- 58 Рече авъва иосифъ· ивѣи· тако трие сѣтъ чинове прѣдъ господьмъ· негда чловѣкъ 1:14
- 77 Тъжде рече· тако трѣвоуетъ чловѣкъ сихъ· боати са сѣда божиа· и 21:42а
- 88 Рече старьць· такоже земьноуемоу цѣсарю гнѣсьнъ· иже томоу прѣдъстоѣа· и Ле 28:54
- 87 Рече старьць· любви господа· а на брата своего гнѣваѣа са· подобьнъ естъ Ле 30:21
- 93 Блаженъи деофилъ архъиепископъ оумираѣа· рече· блаженъ еси· авъва дръсение· 3:15

- 97 Въпросенъ възистъ старьць· отъжкѣдоу· приобрѣтаетъ· доуша· съмѣре-
ние· и 21:26
- 103 Рече старьць· не твори прѣжде· ничесоже· даже не истажеши· срѣдъца
своего· аще 21:22
- 107 Рече пакъзи· оубѣдѣвъши· своа· съгрѣшениа· оудръжа· ѿзъискъ·: Ле 11:3
- 110 Рече старьць· иели· се· зълаа· творацемъ· намъ· отъдаетъ· нзи· богъ
длъготръпа· 21:21
- 111 Рече старьць· иеже· иестъ· о· въсемъ· нѣдिति· са· то· иестъ· пжтъ· божию·: 21:19
- 124 Братъ· възпроси· старьца· глагола· отъче· како· съпасѣ· са· и· отъвѣща·
старьць· 21:4–5
- 135 Рече старьць· не· хоудѣ· освѣщати· и· събирати· оумъ· почитание· тво-
ритъ· Ле
27а:49
- 141 Глаголаше· старьць· иже· оумъ· чистъ· прѣдъставити· богоу· хота· и
печальми Ле
27а:25
- 146 Глаголаше· нѣкъто· старьць·· ѿко· съдацемъ· иногда· старьцемъ· и
глаголѣщемъ· 18:29
- 158 Рече· двѣва· пвминъ· начатъкъ· иестъ· въсѣмъ· зълумъ· мѣва·: 2:24
- 161 Рече старьць· аще· бзи· възможно· възло· въ· пришьствие· божие· по
въскрѣсеню· 3:39а
- 165 Въпроси· єдинъ· старьца· глагола· како· сътъ· єдини· троужданѣще· са·
нзинѣ· и· не 17:23
- 174 Рече старьць·· ѿада· мѣѣдание· поженѣте· на· разоумъ· присно· искоу-
шанѣще· са· да Ег 9
- 240 Рече старьць· да· бждетъ· ти· пжтъноє· шьствие· молитвенъши· ѿасъ·: ?
- 240А Рече старьць· не· бжди· нерода· о· слоужащимъ· ти· не· въси· во· или
иестъ· въ· тебѣ 15:95
- 360 Рече· двѣва· палъладни·· подобаетъ· доуши· постащи· са· христа· ради·
или· оучити 10:96
- 398 Рече старьць· аще· са· не· биша· троудили· съде· сватии· не· биша· прижа-
ли· ѿбсти· и 10:161
- 401 Братъ· възпроси· старьца·· рьци· ми· слово· како· съпасѣ· са· и· отъвѣща·
да· потъщимъ· 10:169
- 403 Рече старьць· пророци· кънигъзи· сътвориша· и· приидоша· отъци· наши·
и· дѣлаша· ѿа· 10:191
- 409 Иного· отъ· старьць· молѣахѣ· братина· прѣстати· отъ· великънихъ·
троудъ· онъ· же 7:36

- 414 Рече пакъзи: аще бога възмицемъ: явитиъ са намъ: и аще него оудръ-
жимъ: 11:5
- 418 Рече авъва евагрии: помъни присно исходъ твои: и не забъди съда
вѣчънаго: и 11:18
- 419 Рече авъва девна: зане оупразни са оумъ нашъ отъ видѣния божиа:
плѣнени 11:36
- 425 Рече старъць: въ нихъже мѣстѣхъ страшаеши са: не лѣни са ние-
динъ часъ Ле 21:6
- 435 Братъ рече авъва анътонию: помоли са о мнѣ: глагола юмоу старъ-
ць: ни азъ 10:4
- 448 Рече старъць: съпацю: ти: или възстанѣцю: или ино чѣто творацю:
аще нестъ 11:98a
- 453 Старъць єдинъ бѣ: и чѣсто болѣаше: приключи же са юмоу єдино
лѣто не болѣти 7:50
- 459 Мъжъ сватъ видѣ иного съгрѣшша: и плакавъ са горько: рече: съ
дньсь въ 9:15a
- 465 Рече сватаѧ свнъклитикии: чѣда: вси вѣмъ съпаста са: нъ своенѣ
лѣностиѣ 11:72
- 466 Рече авъва вперехи: помъшление ти присно бѣди въ цѣсарьствии
невеснѣемъ: 11:76
- 473 Рече пакъзи: аще покрънемъ братъне прѣгрѣшение: и богъ покрънетъ
наша: аще 9:9b
- 480A Рече старъць: аще слышиши о коемъ: ненавидѣши тебе: и оклеве-
таѣши та: 3:62b
- 480B Рече пакъзи: аще разлѣниши са: възстати въ ноци на правило: не
даждѣ ясти 3:66a
- 480C Рече пакъзи: аще даси любъвиѣ почѣсть комоу: и послѣди скръбиши
мыслиѣ 3:72b
- 480D Рече пакъзи: аще покоусиши са въ постъ великъ: на въздѣниє и
тродъ: и пакъзи 3:74a
- 480E Рече пакъзи: се нестъ истинное спѣваніє доуши: да на всѣакъ днь
покоривѣшиѣ 3:74c
- 480F Рече пакъзи: аще слышиши житиа сватъихъ отъць: на чѣни и тзи:
нарицаѧ има 3:68a

Сръбски преписи от кирилица, руски – от глаголица

Колационирам последните 12 статии (448–473 и добавените от *Скитски патерик 480А–F*) и отбелязвам похватите, оформили от пълната версия (*x* и *n*) кратката (*к*) и от нея антиграфа (*б*) на преписите Б²Р:

О Саратов НБСГУ 45 (1480–1520), л. 190–195б; вж. **Федер 2012b**; **Мушинская 2015**, 56.

Б² Београд НБС Рс. 26 (1365–1375), л. 295–297 (2-и почерк, липсват ст. 1-107, вероятно поради загуба на листове; оп. **Щавлянин 1986**, 45–52).

Р Москва ГИМ Воскр.бум. 115 (1350–1375), л. 190–195б, оп. **Амфилохий 1875**, 171–172, предатиран от **Турилов 2012**, 164, бел. 174 и приписан на монах Дамиан Хиландарски.

448

x Рече старьць· съпацоу ти· или възстаѣщюу· или ино чѣто творацоу· аще нестѣ
богъ

О Р'е старецъ спа|цѣѣ ти и възстаѣщѣ| или чѣто творацѣѣ· аще| е' бгъ

Б² р'е старць· спецѣу ти или въ|стаѣщюу· или нѣкоѣ чѣто творецѣу·| аще не' бѣ

Р Р'е стар'ць· спецѣу ти или възстаѣщюу· или| нѣкоѣ чѣто творецѣу· аще не' бѣ

x прѣдѣ очима твоима· ни еди́нѣмъ же врагъ можетъ оустрашити тебе·

О прѣ^а вчѣма тво|има· ни еди́н' же врагъ| не може^т оустрашити| тебе·

Б² прѣ^а очѣма твоима· ни еди́нѣмъ|м' же врагъ можетъ оустрашити тебе·|

Р прѣ^а очѣ|ма твоима· ни еди́нѣм' же врагъ можетъ| оустрашити тебе·

к → *б*: ино → нѣкоѣ.

453

x Старьць еди́нѣ бѣ· и чѣсто болѣваше· приключи же са ѣмоу еди́но лѣто не
болѣти· и страдааше

О Старецъ еди́н' бѣ| и чѣсто болаше· приключи са емѣ еди́ного лѣта| не болѣти· и
скор'ба|ше

Б² Стар'ць· еди́нѣ бѣ и чѣсто болѣше· приск'лючи же ' ѣмоу еди́но лѣто не болѣти· и
скр'бѣше

Р Стар'ць еди́нѣ бѣ и| чѣсто болѣше· приключи же се ѣмоу еди́|но лѣто не болѣти·
и скр'бѣше

x лютеб· и плакааше са· глагола· оставилъ ма нестѣ богъ· и не посѣти мене·

О лютеб и плакаше са| глѣ· ꙗко вѣтавилъ| ма е' бгъ и не посла по|сѣтити мене·

Б² лютеб· и плакаше ' глѣ· вѣвилъ| ме не' бѣ и не посѣти мене·

Р лютеб·| и плакаше се глѣ· вѣтавил' ме не' бѣ| и не посѣти мене·

x → *к*: страдааше → скрѣбѣше.

459

x Мѣжь сватѣ видѣ много съгрѣшѣша· и плакавѣ са горько· рече· съ дньсь въз
истинѣ·

О Нѣкыи^и моужь сѣтъ видѣ брата съгрѣшающа· и възьплакаше са грѣко и рече· сѣи днь^с

Б² Моужь сѣтъ· Видѣвъ ѳетера съгрѣшивша· възпла^квъ се горѣко и рече· съ днь^с·

Р Моужь сѣтъ· видѣвъ ѳетера съгрѣшивша· възплака се горѣко| и рече· съ днь^с·

х и азъ за оутра:

О и азъ за оутра:

Б² азъ же за утра:

Р азъ же за утра:

х → к: много → брата, плакавъ → възплакавъ, рече → и рече, въз истинж → ∅; к → б: видѣ → видѣвъ, съгрѣшивша → съгрѣшивша, и азъ → азъ же.

465

х Рече сватаѣ свнзклитикии· ѳада· вси вѣмъ съпастн са· нъ лѣностнѣк своенѣк

О Рече сѣга синклитикии· ѳа^аа вси хоце^м спѣти са но| лѣностнѣо своенѣо

Б² Рече сѣга синклитикии· ѳеда вѣси вѣмы| спѣти се· нъ лѣностнѣю своенѣю вѣси

Р Рече сѣга син|клитикии· ѳеда вѣси вѣмы спѣти се· нъ| лѣностнѣю своенѣю вѣси

х съпасениѣ лишаемъ са:

О спѣнѣа| лишаем са:

Б² спѣсениѣ| лишаемъ се:

Р спѣсениѣ лишаемъ се:

к → б: свнзклитикии → синклитики (вж. 466), вѣмъ → вѣмы, своенѣк + вѣси.

466

х Рече авъва вперѣхи· помышленнѣ ти въ инѣ да вѣдетъ въ цѣсарьствнн небеснѣнѣмь·

О Рече авъва и|перѣхи помышленнѣа ти въ инѣ да боудѣтъ въ црѣтвнн| небнѣмъ

Б² рече авва иперѣхи· помышленнѣ|Ннѣ ти въ иноу да боудеть въ црѣтвнн| небнѣ|мь·

Р Рече авва иперѣхи· помышленнѣннѣ ти въ иноу| да боудеть въ црѣтвнн| небнѣнѣмь·

х и въ скорѣ наследнѣши нѣ:

О и въ скорѣ|| наследнѣши:

Б² и въ скорѣ наследнѣши нѣ:

Р и въ скорѣ наследнѣши нѣ:

х → к: вперѣхи → иперѣхи; к → б: цѣсарьствнн → црѣтвнн (вж. 465).

473

х Рече пакзи· аце покрънемъ братнѣ прѣгрѣшеннѣ· и богъ покрънетъ

О Рече авъва и|всиф· аце покръне^т| братнѣ съгрѣшеннѣ· и| бгъ покрънетъ

Б² рече авва и|всифъ· аце покрънемъ братнѣ съгрѣшеннѣ· и бѣ покрънетъ

Р Рече авва ивсифъ· аце покрънемъ братнѣ съгрѣшеннѣ· и| бѣ покрънетъ

х наша· аце ли ѣвимъ· и богъ наша ѣвнть:

О наша съгрѣшеннѣа· аце ли ѣвн^м| и бгъ нша ѣвнть:

Б² наша· аце ли ѣвн|мь· и бѣ наша ѣвнть:

Р НАША· АЦЕ ЛИ ГВИМЬ· И БЪ | НАША ГВИТЬ·:

х → к: пакъзъ → авва ѡсиѣъ (погрешно пренесено от 472), прѣгрѣшениѣ → сѣгрѣшениѣ.

480 А

н аце слышиши о иномъ· ненавидаци тебе· и оклеветѣщи та· посъли· и даждь

О Рѣ старецъ аце слышиши | ѡ нѣкоемъ ненавида|цимъ тебе оклевета|юца та· послѣ дажъ

Б² рѣ старъць· аце | слышиши ѡ ѣтерѣ ненавидеца тебе· и | оклеветаяоца те· послѣ и дажъ

Р Рѣ старъць· аце слыши |ши ѡ ѣтерѣ ненавидеца тебе· и окле|ветаяоца те· послѣ и дажъ

н ѣмоу малъ даждъ противъ силъ свои· да имаши дръзновение реци въ днь сѣдньи

О емъ | малъ даръ противъ | силъ твои да имаши | дръзновение въ днь соудны^н.

Б² ѣмоу | малъ даръ противоу силъ свои· да има |ши дръзновение реци въ днь соудны |

Р ѣмоу малъ | даръ противоу силъ свои· да имаши | дръзновение реци въ днь соудны |

н остави намъ· владъко· длъгы наша· ѣко и мзи оставихомъ длъжьникомъ нашимъ·

О встави на^м вл^ако | длъгы ꙗша· ѣко^ж мы | вставляемъ длъжн^н |комъ наши^м.

Б² встави намъ вл^ако длъгы наше· ѣкоже | и мы вставихомъ длъжникомъ своимъ·:

Р ѡ |стави намъ вл^ако дл^гы наше· ѣкоже | и мы вставихомъ длъжникомъ своимъ·:

||

н → к: ѡ → рече старецъ, оклеветѣщи → оклеветаяоца, малъ даждъ → малъ даръ, ѣко → ѣкоже; к → б: иномъ → ѣтерѣ, ненавидаци → ненавидаца, сѣдньи → соудны, нашимъ → своимъ.

480 В

н аце разлѣниши са· встати въ ноци на правило· не даждь ѣсти тѣлоу своемоу· пишеть

О Рѣ пакы | аце разлѣниши са въ |стати в ноци на пра|вило· не дажъ ѣсти | тѣлоу своемъ· писано |

Б² и рѣ пакы· аце разлѣниши се въ ||стати въ ноци на оутръню· не дажъ ѣсти тѣлоу своемоу· писано

Р рѣ пакы· аце разлѣниши се встати въ ноци на у^тръню· не дажъ ѣсти тѣлоу своемоу· | писано

н бо· прадньи да не ѣсть· глаголю бо ти· ѣко простъ чловѣкъ· аце оукрадетъ· винъ иматъ·

О бо є^т прадньи да не ѣсть· | глѣю бо ти ѣко просты^н | члкъ· аце оукрадетъ | винъ иматъ·

- Б² бо ꙗко прѣзъни да не ѣстъ· глѣю бо ти· ꙗко простъ члѣкъ| аще оукрадетъ виноу|
имать·
- Р бо ꙗко прѣзъни да не ѣстъ· глѣю бо ти· ꙗко простъ члѣкъ аще оукрадетъ виноу|
имать·
- н такъ винъ причѣтетъ богъ· въстакомоу не въстанѣцоуемоу на слоужьбѣ
црькзъвнѣнѣ·
- О тако| винъ причѣтетъ гъ всако|мѣ на слоужьбѣ црѣвнѣю||
- Б² таковоу| виноу причѣтетъ гъ· всакомоу не въстанѣцоуемоу на слоужьбоу црѣковноую·
- Р таковоу виноу причѣтетъ гъ· всакомоу не въстанѣцоуемоу на слоужьбоу црѣковноую·
- н развѣ недѣга и трюда велиа· обаче и отъ недѣжънаго и отъ трюдънаго·
истазааетъ богъ
- О развѣ недуга и трюда многа· обаче ѿ недѣжънаго и трюдънаго· истазааетъ бгъ
- Б² развѣ| недуга и трюда многа· обаче и ѿ недѣжънаго· и трюдънаго истезааетъ
бъ
- Р развѣ недуга· и трюда многа·| обаче и ѿ недужнаго· и ѿ трюдънаго
истезааетъ бъ
- н слоужьбъ духовнѣна и молитвѣи· она бо и бес тѣла можетъ приносити са богоу·
- О млтвѣ дхѣвнѣи и слоужьбѣи ѿ на!| бо и бес тѣла можетъ приносити са бгъ·
- Б² молитвѣ дхѣвнѣи· и слоужьбѣи ѿ на!| бо и безъ тѣла можетъ приносити се боу·|
- Р млтвѣ дхѣвнѣи· и слоужьбѣи| ѿ насъ бо и безъ тѣла можетъ приносити се боу·|
- н → к: ѿ → рече пакзы, пишетьъ бо → писано бо ѣсть, богъ → гъ, велиа → мзнога, отъ² →
ѿ, слоужьбъ духовнѣна и молитвѣи → молитвѣи духовнѣна и слоужьбъи, она → о насъ; к →
б: правило → оутрѣню, такъ → таковоу, о насъ → ѿ насъ.

480С

- н аще даси любзъвъ {почѣсть} комоу· и послѣди скрѣбиши мзслинѣ своѣнѣ·
глагола· ꙗко
- О Рѣ пакы| аще даси любовию почѣсть комѣ· и послѣди скрѣбиши мыслию своєю|
ггъ ꙗко
- Б² Рѣ пакы· аще даси любовию почѣсть комоу· и послѣди скрѣбиши мыслию своѣною
ггѣ· ꙗко
- Р Рѣ пакы· аще даси любовию почѣсть комоу·| и послѣди скрѣбиши мыслию своєю ггѣ·|
ꙗко
- н мзнога дахъ ѣмоу· не послушши мзсли тоѣ· сатанина бо ѣсть·
- О много дахъ емѣ·| не послушши мысли тоѣ сатанина бо ѣсть·
- Б² много дахъ ѣмоу· не послушши мысли тоѣ сотонина бо ѣсть·
- Р много дахъ ѣмоу· не послушши| мысли тоѣ сотонина бо ѣсть·
- н → к: ѿ → рече пакзы, любзъвъ (на полето почѣсть) → любвнѣнѣ почѣсть, послѣди →
послѣди.

480D

- n* аще покоу́сиши са въ постѣ великъ· на бѣдѣниіе и трору́дъ· и пакзы ослабѣиши·
 О Рѣ * па|кы и аще покѣсиши са| въ пвѣ великъ^н на бѣдѣ|ниіе и трору^а· и пакы
 w|слабѣиши·
 Б² рѣ па|кы: аще покоу́сиши се въ постѣ великъ·| на бѣдѣниіе и
 трору́дъ· и ослабѣиши·
 Р Рѣ пакы·| аще покоу́сиши се въ поѣ великъ· на бѣдѣ|ниіе и
 трору́дъ· и ослабѣиши·
n пакзы на́чъни· и не прѣстани прѣжде оумрътиа своего се
 твора·
 О пакы на|чъни и не престани прѣ*| оумрътвѣд се твора:·|
 Б² и па|кы на́чъни· и не прѣстани прѣж^ае оумръ|тиа се твора:·
 Р и пакы| на́чъни· и не прѣстани прѣж^ае оумръ'тиа| се твора:·
n → *к*: ѿ → рече пакзы, своего → ѿ; *к* → *б*: и пакзы → и, пакзы² → и пакзы.

480E

- n* се бо кестѣ истинноіе спѣниіе доуши· да на всакъ днь
 покоривѣишиѣ иматѣ себе·
 О Рѣ старецъ се еѣ истин'но|е спѣниіе дѣи да на вса|къ днь покоривѣиши| иматѣ
 себе
 Б² рѣ стар'ць· се іеѣ истин'но|е спѣшениіе дѣи· да на
 всакъ днь иматѣ п^о|коривѣишиа себе
 Р Рѣ стар'ць· се іеѣ истин'ноіе спѣ|шениіе дѣи· да на
 всакъ днь иматѣ поко|ривѣишиа себе
n глаголиѣци· іако всакъ чловѣкъ лоу́чи меніе кестѣ·
 О гл^а іако вса|кыи члѣкъ лоу́чи меніе| еѣ·
 Б² гл^е· іако всакъ члѣк| лоу́чи меніе іеѣ·
 Р гл^е· іако всакъ члѣк| лоу́чи меніе іеѣ·
n → *к*: ѿ → рече стар'ць, бо → ѿ, покоривѣишиѣ → покоривѣишиа,
 глаголиѣци → глагола, лоу́чи → лоу́чиши; *к* → *б*: спѣниіе → спѣшениіе.

480F

- n* аще слышиши житиа сватъиухъ отъць· на́чъни и ты·
 нарицаа има господне· да оукрѣпитѣ та·
 О рече же пакы аще слы|шиши житіа стѣихъ| ѿць нар'ци и ты има|| гне да
 оукрѣпить та:·
 Б² рѣ пакы: аще слышиши| житиа стѣихъ· на́чъни и ты
 нарицае и|ме г'не· и оукрѣпит' те:·
 Р Рѣ пакы: аще слышиши| житіа стѣихъ· на́чъни и ты нарицае
 име г'не·| и оукрѣпить те:·
n → *к*: ѿ → рече пакзы; *к* → *б*: отъць → ѿ, да → и.

Преписите Б²Р имат три общи признака: 1. сходство на правописа (разминавания се наблюдават в някои съкращения), 2. отсъствие на съществени разночетения помежду им (спънки са 459 Р възплакавъз → възплака и 480В Б² рече → и р'ѣ), 3. наличие на отклонения от х и к на същите места. Тези обстоятелства доказват, че Б²Р са преписани от един и същ антиграф и че той е бил писан на кирилица, която не предизвиква догадки и колебания нито за писмената форма, нито за смисъла на текста. Техният антиграф б е бил транскрибиран с минимален брой спънки от глаголически препис на хипархетип к: транслитерация на глаголически написания се наблюдава в 480А зєльєр'єѣ → соуДны и 480ВЕ ѵ'єєт' → в'ѣдк-, а също на глаголическия едноеров правопис; погрешната поправка (вследствие преосмисляне на слоужьбъ и молитвъ като множествено.число) 480В онд → ондъ се усложнява с промяната о → ѿ. Правописният облик на текста принадлежи на б, а не на преписите.

Преписът О, за разлика от Б²Р, не е имал удобството на кирилски антиграф. Това бие на очи от многобройните спънки¹⁰, от които не повече от една четвърт се подава на обяснение¹¹: те показват, че преписвачът е бил безпомощен както ученик спрямо антиграфа си. Глаголическото писмо на антиграфа се доказва от смесването ѡ → оо (м → т) в 473 покрънемъ → покръеѣ; смесването э → е (ε → λ) в 466 помышление → помышеніѣ, э → є (ε → ж) в 466 бюджетъ → боудѣѣ и є → э (ж → о) в 480В такж → тако; от запазването на глаголическото нейотирано λ в 465 стѣд, сп'нѣ, 473 сьгръшеніѣ, 480D оумрѣтѣѣ; 480F житѣѣ, и на единия глаголически ѡ в 448 врагъ, 453 вставиль, 466 въ и 473 сьгръшеніѣ, заедно с погрешната му транскрипция в 480А ненавидацимъ; от и от наличието на тавтограма рѣѣ → рѣѣ рѣѣ, породена от смесването на следващото оо → ѡ (т → λ), в 453 поствѣти → послѣ поствѣтити и рѣѣ → рѣѣѣ в 453 єдино лѣтѣѣ → єдиногѣ лѣтѣ. Към спънките при транскрибирането принадлежат и редките правописни русизми: 453 480С скръзъ- → скоръ'в-.

Сръбски преписи от глаголица, руски – от кирилица

От *Скитския патерик* избирам апофтегмата 7:51 и колационирам текста ѝ по шест преписа. Отбелязвам похватите, оформили от протографа (и, преписан от W²⁴) антиграфа с¹² на преписите С¹²³⁴:

¹⁰ Без обяснение са 448 ино → х, или → и, ниединѣмъже → ниединѣже; 459 сьгръшыща → сьгръшыщаѣ, плакавъз → възплакаше, горько → гръко; 465 вѣмъз → хоцеѣ; 466 ие → х; 480А поствѣти и → послѣ, теѣе и → теѣе, своен → твоен, рѣци → х, и мзи → мѣ; 480В не възстаѣѣцѣоуемоу → х, и отъ → ѿ; 480D рече + *, пакъзи → пакъи; 480F рече + же, начѣни... нарицѣѣѣ → нарѣци.

¹¹ Обясняват се с ориентация на друг текстов модел 453 глаголѣ + ѣко; 459 мѣжъ → нѣкѣмѣѣ мѣуж; 473 наша + сьгръшеніѣ; 480А инѣомъ → нѣкоѣмъ, оставихѣомъ → вставлѣемъ.

¹² Антиграфът е бил т. н. *Охридска кирилска редакция* на *Скитския патерик* от Х в. (вж. Гергова 2009). Тя е най-ранният известен текст с обем на цяла книга (над 71.600

- W² Београд НБС Пећ 86 (1200–1300), л. 130–б, оп. Йованович 1974.
 W⁴ С.–Пб. РНБ Гильф. 90 (1300–1400), л. 27–б, оп. Гранстрем 1953, 106.
 С¹ Москва ГИМ Чудов. 18 (1350–1400), л. 41а–б, оп. Щепкина 1965.
 С² Москва РГБ Ф.304 №703 (1350–1450), л. 83, оп. Илариий 1879, 82.
 С³ Москва НБМГУ 1310/1 (1400–1500), л. 49–б, оп. Конюхова 1964, 21.
 С⁴ Москва РГБ Ф.304 №37 (1400–1450), л. 35, оп. Илариий 1878, 42–45.

1

- W² Р'е стар'ць· ꙗко иног^Аа| д^роу҃гѣи бра^Т стра^Аше| мыслѣмы· лютѣ ꙗко⁰| доиде въ ти
лѣтъ·
 W⁴ Р'е стар'ць ꙗко инг^Аа кетеръ бра^Т· стра^Аше мыслѣми з'б^ло лютѣ· ꙗко до девети
лѣтъ·
 С¹ Р'е старецъ· иногда кетеръ| бра^Т стра^Аше ѿ помзѣ|шленѣа· ꙗко· з̣: лѣ^Т·|
 С² Р'е старецъ· иногда етеръ| братъ· стра^Аше ѿ помышленѣа ꙗко· з̣: лѣ^Т·
 С³ Р'е старецъ иногда инг^Аа етеръ бра^Т стра^Аше ѿ помы|шленѣа ꙗко· з̣: лѣ^Т·
 С⁴ Рече старецъ· иногда етеръ| братъ стра^Аше ѿ помзѣшленѣа· ꙗко· з̣: лѣ^Тъ|
n → *c*: ꙗко → ∅, мыслѣми → ѿ помышленѣа, лютѣ → ∅, до девети → з̣.

2

- W² ꙗко⁰| ѡтрицати се ꙗмоу сп'е|нѣа своего· ѡ^Тъ говѣ|нѣа ѡсоуж^Аше себе· г^Лѣ
погубѣх² си д̣шю·|
 W⁴ ꙗко и ѡрицати се ꙗмоу сп'сениа своего· ѿ говѣнѣа ѡсоуж^Аше се г^Лѣ· погубѣхъ си
д̣шю·
 С¹ ꙗко и ѡрицати са ꙗму| сп'сениа своего ѿ говѣ|нѣа· и осу^жаше себе г^Ла·| погубѣхъ
си д̣шю
 С² ꙗко и ѡ|рицати се сп'сениа своего ѿ говѣнѣа· и| осу^жаше себе г^Ла погубѣхъ си д̣шю
 С³ ꙗко и ѡрицати се емѣ| сп'сениа своего· ѿ говѣнѣа· и ѡсѣ^жаше| себе г^Ла погубѣхъ си
д̣шѣ
 С⁴ ꙗко и ѡрицати са ꙗмоу сп'нѣа своего ѿ говѣ|нѣа· и ѡсоуж^Аше себе г^Ла погубѣхъ
си д̣шю
 W² ꙗко и → ꙗко, мзслѣми → мыслѣмы.

3

- W² О немъже погубѣвъ· идоу| въ житиѣ мира· идоу||цоу же ꙗмоу· и приде ꙗмоу г^Ла^с·
вънезапоу| г^Лѣ·
 W⁴ въх²ма же погубѣвъ· да идоу въ житиѣ мир'ноѣ идоуцоу же ꙗмоу· приде ꙗмоу г^Ла^с
на поутѣ г^Лѣ·
 С¹ Оти|нудъ· да иду въ жить|ѣ мира сего· идущю же| ꙗму· приде ꙗму на| пути
г^Ла^с г^Ла·
 С² ѡтинудъ· да иду въ житиѣ мира сего· идущю же| ꙗму· приде ꙗму на пути г^Ла^с
г^Ла·
 С³ ѡтинѣ^А· да идѣ| в житїѣ мира сего· идѣцѣ же емѣ· прїи|де емѣ на пѣти г^Ла^с а
г^Ла·

думи), написан на кирилца. Колация на свидетелствата и реконструкция на редакцията са заложиени в досието С, което може да се порѣча от <hilandar@osu.edu>.

С⁴ ѡтѣ|ноу дѣ: да идоу въ житѣе мира сего· идоуцѣю| же кѣмоу· при^де кѣмоу на поути
глад^с гла·

n → *c*: о немъже погъизъ → отънѣдъ, идѣ → да идѣ, мира + сего, гласъ на пѣти → на пѣти гласъ.

4

W² ѡ: лѣт^т постра^а· вѣн^ци ти бѣх^{оу}· вбрати се въ мѣсто свое· ны вблыг^чить те ѡ
помышленіи·

W⁴ ѡ: лѣт^т постра^а· вѣн^ць ты бѣше· вбрати се въ мѣсто свое· и вблыг^чоу те ѡ
помышленіи·

С¹ ѡ: лѣт^т по|страда· и вѣнци бѣша^а·| Обрати са на свое мѣ|сто· и облег^чю та ѡ
по|мъшленіи·

С² ѡ: лѣт^тъ| пострада· и вѣнци ти быша· обрати са на| свое мѣсто· и облег^чю та ѡ
помышленіи·|

С³ ѡ: лѣт^т постра^а·| и вѣнци быша· Обрати са на свое мѣсто·| и вблег^чъ та ѡ
помышленіа·

С⁴ ѡ: лѣт^тъ| пострада· и вѣнци бѣша·· вбрати са на сво|е мѣсто· и вблег^чю та ѡ
помъшленіи·

n → *c*: ѡ → ѡ, вѣнцы → и вѣнцы, бѣхъ → бѣша, въ → на.

5

W² ви^аши ли ꙗко нѣ^с добро· въ нечѣданіи·| вѣмѣтати се мисль|ми· паче же сии намъ|
вѣн^ци

W⁴ Видиши ли ꙗко нѣ^с добро ѡмѣтати се· въ нечѣданіи· мисльми· паче бо сии вѣн^це

С¹ видиши|| ли ꙗко нѣ^с добро ѡмѣтати са· въ ѡчѣданіи мзл|сльми· паче бо си
вѣнца| намъ·

С² видиши ли ꙗко нѣ^с добра ѡмѣтати са въ| ѡчѣданіи мисльми· паче бо си вѣнца
на^м·|

С³ видиши ли ꙗко нѣ^с добра ѡмѣтати са въ ѡчѣданіе мисльми· паче бо си вѣнца
на^м

С⁴ види|ши ли ꙗко нѣ^с добро ѡмѣтати са въ ѡчѣданье·| мзсльми· паче бо си вѣнца
намъ

n → *c*: нечѣданіи → отъчѣданіи.

6

W² исходатають· аще добръ ѡ нихъ ходимъ:·|

W⁴ исходатають· аще добръ ѡ нихъ ходимъ·

С¹ исходатають· аще добръ ѡ нихъ ходимъ:·|

С² исходатають· аще добръ(↓бръ) ѡ нихъ ходимъ:·|

С³ исхода|тають· аще добръ ѡ нихъ ходимъ:·|

С⁴ исходатають· аще добръ ѡ нихъ ходимъ:·

Преписите С¹²³⁴ показват спрямо W²⁴ същите признаци както по-горе Б^{2Р} спрямо *x* и *n*: сходен е правописът (само с графична вариация: С¹ въвежда йо-

тация на ϵ , C^4 ж за y и $ю$, $\dot{\imath}$ за напрегнато $ь$, C^3 пише диграфа ou и в неначална позиция, C^{134} отделно маркират начално o , C^{123} пишат представка $pr\ddot{v}$ - $\rightarrow$ $pr\epsilon$ - и C^{23} пишат $z\dot{\imath}$ $\rightarrow$ $z\dot{\imath}$), няма между тях съществени различия (спънки са $2 C^2$ $\dot{\imath}emo\dot{u}$ $\rightarrow$ $\emptyset$, $3 C^3$ $гласъ \rightarrow$ $глад^e$ Δ , $4 C^4$ $и \rightarrow$ $\emptyset$, $5 C^{23}$ $добро \rightarrow$ $добра$, а в $4 5 C^3$ $помъшлении \rightarrow$ $помышленіа$ вероятно следва l), отклоненията от n са на едни и същи места. Това означава, че антиграфът c е бил кирилски: написанията $б C^{123}$ $нихъ$, C^3 $ходимъ$ показват, че c вероятно е бил едноеров, а написанията на y , – че е бил с монографично y (заместващо и голямата носовка). Антиграфът c е бил преписан от глаголица, както свидетелстват две погрешни транслитерации на числителното $\text{ѡ}^{\text{ѡ}} (9) \rightarrow \text{ѡ}^{\text{ѡ}} (7)$ в $l 4$, а също смесването $\Delta \rightarrow \text{ѡ}$ ($\text{ѡ} \rightarrow \text{z}\dot{\imath}$) в 4 вѡдхъ или $\text{вѡша} \rightarrow \text{взша}$.

Преписите W^{24} са направени от глаголическия протограф на *Скитски патерик*, който се е пазил в Охрид до изчезването му след 1384 г. И двете показват сходна с O амплитуда на вариацията: наред с чисто графични варианти като l W^2 $мъсльми \rightarrow$ $мысльмы$, повечето свидетелстват за трудността да се отгатне в писмото смисълът на текста l W^2 $инъ \rightarrow$ $дрогъи$, $W^4 \rightarrow$ ѡтеръ ; W^4 $лутъ \rightarrow$ $зъло$ $лутъ$. $2 W^2$ $ѡко и \rightarrow$ $ѡко$; W^4 $себе \rightarrow$ $се$. $3 W^2$ $на пѡти \rightarrow$ внѡзпаоу . $3 W^4$ $о немъже \rightarrow$ вхъма , $\text{мира} \rightarrow$ мирное . $4 W^2$ $и \rightarrow$ $иы$, $\text{обльгъжъ та} \rightarrow$ обльгчитъ те ; W^4 $\text{вѡдхъ} \rightarrow$ вѡше (или обратно), $\text{помъшлении} \rightarrow$ помышлениа (по l ?); W^4 $\text{вѡнци} \rightarrow$ вѡнцъ . $5 W^2$ $\text{отъмѡтати} \rightarrow$ вѡмѡтати по предпоставеното вз нечлание , $\text{бо} \rightarrow$ же , $\text{вѡнца} \rightarrow$ вѡнци ; W^4 $\text{намъ} \rightarrow$ $\emptyset$. За глаголическото писмо на антиграфа свидетелстват две от тях: W^2 $\text{до девати} \rightarrow$ доиде въ ти (със смесването $\epsilon \rightarrow \text{ѡ}$) и $6 W^4$ $\text{исходатаѡтъ} \rightarrow$ исходатаѡтъ (със смесването $\epsilon \rightarrow \text{ѡ}$).

Кой препис не е от глаголица?

Черноризец Тудор, написал преди 2 май 907 г. беловата¹³ на превода на *Словата против Арианите* на Атанасий Александрийски от Константин Преславски от предишната година, е записал датата и мястото в обтоен колофон, от който колационирам 5 преписа (бележките сочат написанията, които смятам за диагностични за установяването на антиграфите на преписите):

A¹ Москва РГБ Ф.113 №437/1 (1488 г.), л. 218 (оп. **Йосиф 1881**, № 115).

A² С.–Пб. РНБ Rogodin 968 (1489 г.), л. 202б (**Попконстантинов 1984**, 107).

A³ Москва РГБ Ф.199 № 59 (1400–1500), л. 297 (**Попконстантинов 1984**, 110, 113)

A⁴ Москва ГИМ Син. 20 (1400–1500), л. 212б (**Горский 1859**, 32–33).

A⁷ С.–Пб. РНБ Софийск. 1321 (1529–1541; **Попконстантинов 1984**, 109).

¹³ Как е изглеждала черновата? Металните писала, намерени в скриптория на манастира св. Богородица в Равна (IX–XI в.), ме карат да предполагам, че е била на осъщени таблици.

1

A¹ Сѣа книги бл҃гоуѣстныа· наричѣмыа адданаѣи· повелѣнїемъ кнѣзѣа нѣшего болгарска·
именемъ

A² Сѣа книги благоуѣстныа наричѣмыа адданаѣъ· повелѣнїемъ кназѣа нашего
блзгарьска имениемъ^М

A³ Сѣа книги бл҃гоуѣтныа· наричѣмыа аддана· повелѣнїемъ кнѣзѣа

A⁴ Сѣа книги бл҃гоуѣстныа· наричѣмыа адданаѣи· повелѣнїемъ кназѣа нашего
болгарска· имениемъ

A⁷ Сѣа книги бл҃гоуѣстныа· наричѣмыа адданаѣи· повелѣнїемъ кназѣа нашего
болгарска· имениемъ

A¹³⁴⁷ сѣа, A³ бл҃гоуѣтныа наричѣмыа, A²³ адданаѣъ, A³ нашего, имениемъ → ѿ, A¹³⁴⁷ блзгарь-

2

A¹ сїмеона· преложи иѣ епископ константинъ· въ словенскъ языкъ· ѿ греческа· в лѣто

A² сѣмевна прѣложи а епїсѣп константи^И въ словѣньскы аззыкъ отъ гръчьска· въ
лѣто

A³ сѣмевна блзгарьскаго· преложи а епїтѣ константин в словѣньскїи языкъ отъ
греческа· в лѣт^Т.

A⁴ сїмеона· преложи иѣ епископ константин· въ словенскъ языкъ· ѿ гръчьска· в лѣто

A⁷ сїмеона· преложи иѣ епископ константин· въ словенскъ языкъ· ѿ греческа· в лѣто

A²³ сѣмевна, A³ преложи а, A¹⁴⁷ иѣ, A² словѣньскы, A³ словѣньскїи, A³ языкъ, A¹³⁴⁷
гръчьска.

3

A¹ ѿ начаала мира· ꙗꙗꙗ· іа· индиктїонъ· і· Ѹѣникъ сы медодовъ· архїепископа моравъи·
напса же иѣ

A² ѿ начаала мирѸ· ꙗꙗꙗ· аї· инд^к· і· оученикъ сы медодовъ· архїеписѣпа моравы· напса
же а

A³ ꙗꙗꙗ· ѣ· аї· индикта· і· напса же

A⁴ ѿ начаала мира· ꙗꙗꙗ· іа· ин^а· і· Ѹѣникъ сы медодовъ· архїепископа моравы· напса же
иѣ

A⁷ ѿ начаала мира· ꙗꙗꙗ· іа· ин^а· і· Ѹѣникъ сы медодовъ· архїепископа моравы· напса же
иѣ

A³ отъ начаала мироу → ѿ, A¹⁴⁷ мирѸ, A²³ аї, A³ оученикъ... моравъи → ѿ, ѣа → ѿ, A¹⁴⁷ ѣа
→ иѣ.

4

A¹ тѸдоръ черноризецъ доѸовъ· тѣмжѣе кнѣземъ повелѣнъ на Ѹстїи тыча· в лѣто ꙗꙗꙗ
іе·

A² тѣдоръ черноризецъ дохъсовъ· тѣмжѣе кназемъ повелѣнъ на Ѹстїи тыча· въ
лѣто ꙗꙗꙗ· ѣ· еї·

A³ тѸдоръ черноризецъ· на Ѹстїи тыча в лѣт^Т· ꙗꙗꙗ· ѣ· еї·

A⁴ тоудоръ черноризецъ доѸовъ· тѣмжѣе кнѣземъ повелѣлъ на Ѹстїи тыча в лѣт^Т· ꙗꙗꙗ· ѣ·
іе·

A⁷ тоудур черноризе^н дождов^ъ. тѣмж^ае кнѣзем^ъ повелѣлъ: на ѹстии тыча в лѣт^ѣ. ꙗ̅ꙋ̅
і̅ѣ̅.

A¹³⁴⁷ черноризецъ, A³ дождовъ → ѿ, A² дохъсовъ, A³ тѣмъжде... повелѣньъ → ѿ, A⁴⁷
повелѣлъ, A²³ ѣ̅.

5 свѣршва A³

A¹ индикта і̅ѣ̅. Идеже сѣга цр̅квы новаа· сзтворена е^с тѣмж^ае кнѣзем^ъ. вѣ се ѹбо

A² инд^к. д̅і̅. идеже сватга и ч^стнаа златга цр̅квы новаа сзтворена е^стъ тѣм^ъжде
кнѣземъ: в се же ѹбо

A³ индикта· д̅і̅.

A⁴ инд̅і̅кта· і̅ѣ̅. идеже сѣга златга цр̅квы новаа· сзтворена е^с тѣмж^ае кнѣзм^ъ. в^с се
ѹбо

A⁷ инд̅і̅кта· і̅ѣ̅. Иде^ж сѣга златга цр̅квы новаа· сзтворена е^с тѣмж^ае кнѣзм^ъ. вѣ се
ѹбо

A²³ д̅і̅, A¹⁴⁷ і̅ѣ̅, A¹⁴⁷ сѣга, A² + и ч^стнаа, A⁴ златга (A¹ → ѿ), A¹⁴⁷ цр̅квы новаа, A² се →
се же.

6

A¹ лѣто ѹспе рабъ бж̅іи сего княза ѡцъ· вѣ блазѣ вѣрѣ живзии· вѣ добрѣ
исповѣданіи г̅а нашего

A² лѣто ѹзъпе ра^б бж̅іи се^р кнѣза оцъ вѣ блазѣ вѣрѣ живзии и в добрѣ исповѣданіи г̅а
нашег

A⁴ лѣто ѹспе рабъ бж̅іи сего княза ѡцъ· в^с блазѣ вѣрѣ живзии· в добрѣ исповѣданіи
г̅а нашего

A⁷ лѣто ѹспе раб^ъ бж̅іи сего княза ѡцъ· вѣ блазѣ вѣрѣ живзии· в^с добрѣ
исповѣданіи г̅а нашего

A¹⁴⁷ живзии.

7

A¹ і̅с̅ х̅а· великїи и ч^стныи· и бл̅говѣрныи^и г̅ь наш княз болгарскъ· именемъ борис^ъ·
христїаное же

A² і̅у̅ х̅а· великыи и ч^стныи и бл̅гвѣрнзи г̅ь на^ш князъ блзгарскы именемъ^м борис^ъ·
кр̅с̅тыаное^ж

A⁴ і̅в̅ х̅а· великїи и ч^стныи^и и бл̅говѣрныи^и госпо^а наш княз болгарскъ· именемъ борисъ·
христїаное же

A⁷ і̅в̅ х̅а· великїи и ч^стныи^и и бл̅говѣрныи^и г̅ь наш княз бол^гарскъ· именемъ борисъ·
христїаное же

A¹⁴⁷ великїи, A² бл̅гвѣрнзи, A² блзгарскы, A¹⁴⁷ болгар-, A¹ именемъ, A² кр̅с̅тыаное, A¹⁴⁷
христїаное.

8

A¹ има емѹ михаил· мѣца маїа вѣ б̅ днѣ· вѣ сѹботнзи^и вѣчер· Сеи же бори^с болгарзи
кр̅с̅тилъ е^стъ·

A² има емѹ михаил^ъ· мѣца маїа вѣ· б̅· днѣ· сѹботны вѣ^рс̅· Сь^ж бори^с болгары кр̅с̅ти^л
е^с·

А⁴ има емѣ михаил· мѣца· маїа· възъ бѣ днѣ· възъ сѣботнзи^и вецер· сеи же борисъ болгары
крѣтилъ е^с

А⁷ има емѣ михаил· мѣца· маїа· възъ бѣ днѣ· възъ сѣботнзи^и вецер· Сеи же борисъ
болгары крѣтилъ е^с.

А² сѣботны, А¹⁴⁷ сеи, А¹²⁴⁷ болгар-

9

А¹ в лѣто етхъ вехти· възъ има ѡца и сѣа и сѣго дѣа аминь^с·

А² възъ лѣт етхъ вехти· во има ѡца и сѣа и сѣго дѣа· аминь^с·

А⁴ в лѣт етхъ вехти· възъ има ѡца и сѣа и сѣго дѣа· аминь^с·

А⁷ възъ лѣт етхъ вехти· възъ има ѡца и сѣа и сѣго дѣа· аминь^с·

А¹⁴⁷ етхъ.

Всичките преписи са покварили посочванията на индикта: 6414 = 906 г. беше 9-та му година и 6415 = 907 г., когато 2 май се падаше на събота, 10-та (**Горский–Невоструев 1859**, 33). Разминавания в числата 2–9 и 20–90 се дължат на глаголическата им нотация: ако 3 ѿ (9) е било с уклон наляво или с петно, то естествено би могло да се чете ѿ или ѿ̄ (10), а в 5 вече невъзможното ѿ̄ (10) само трябваше да се увеличи на дѣ (11, внушено от предходното окончание –ѣ) или на іѣ (14, внушено от началото на следващата дума ѿѣ–)¹⁴.

Малко на брой са самостоятелните диагностични написания в преписите: А¹ освен пропуска 5 златѣа има погрешна транскрипция 7 именемъ, от останалите 4 са общи с А³⁴⁷, а 13 с А⁴⁷; А² освен добавките 5 и ѿтнда и се → се же има смесване ѿ ↔ ѡ (к ↔ х) в 4 дохъсовъ и 9 крѣтыаное, э → э (о → е) в 4 меодевъ, и транслитерация на глаголическо написание в 8 сѣботны (в 2 словѣнскы, 7 блгвѣрнзи, влзгарскы крайното и/1 може да е добавено в преписа), останалите 6 са общи с А³; А³ съкращава текста и транслитерира глаголически написания в 1 блгосѣтныа наричѣмыа, 2 преложи а, яззыкь, а останалите 6 написания са общи с А²; А⁴ следва глаголическия правопис в 5 златѣа, от останалите написания 4 са общи с А¹³⁷, 13 с А¹⁷, а 1 с А⁷. Означават ли 17-те написания общи на А¹ с А⁴, че между преписите има някаква зависимост? Никак: липсата в А¹ на смесването ѿ → ѡ (н → л) в 4 повелѣнъ → повелѣдъ и наличието в А⁴ на 5 златѣа доказват, че съвпадението в 17-те написания е случайно, а такъв тип вариация между преписи (*coincidental variation*) е тъкмо признак на преписването от глаголически антиграф. Единствената зависимост, която недвусмислено се установява, е, че кирилският А⁴ е послужил за антиграф на кирилския А⁷ (запазва всичките написания на А⁴ освен 5 златѣа, което несъзнателно изписва с йотация златѣа).

¹⁴ Йонийската нотация на числата от втората декада (с 10 пред единицата), най-плътно представена в преписания от глаголически антиграф *Изборник от 1073 г.* (вж. **Диневков 1993**, 206–208) и в надписи от Черноглавци (вж. **Попконстантинов 2014**, 31), е преправена на византийската (с единицата пред 10) от А²³ в 3 и 4.

Руски написания в 4-те независими преписи от глаголическия антиграф на Тудор не са много: 2 9 волгар- (A¹⁴), 4 черноризецъ (A¹³⁴), 10 волгар- (A¹²⁴).

Заклучения

1 Колациите показват, че преписването глаголица → кирилица така отчетливо се различава от преписването кирилица → кирилица, че убедително се разпознават преписи от запазени свидетелства (*codices descripti*). Преписването глаголица → кирилица е маркираният член на парата със следните признаци:

а широка амплитуда на вариацията,
б разнообразие на спънки във връзка с глаголическата графика и правопис¹⁵ (някои от тях може да се тълкуват като признаци на регионален диалект, но дали те могат да се отделят от **б** като следствия от друга причина е съмнително),

в висока честота на случайни съвпадения на спънките (*coincidental variation*).

2 Признаците свидетелстват, че преписването глаголица → кирилица е било процес на визуално усвояване на текстовете и техния език, в който езиковият разбор, ако изобщо го е имало, не е играл значителна роля.

3 Двойката трансмисия се среща и в южнославянския и в източнославянския ареал: тя трябва да се разглежда като присъща на цялата *Slavia slavonica*¹⁶.

4 Двойката трансмисия се е породила с появата на кирилски книги през X в. и е траела вероятно до разпадането на глаголическите антиграфи през XVI–XVIII в.

5 Колация, ориентирана на текста, проявява признаци на текстове и тяхната трансмисия, които остават незабелязани при ориентацията на преписа, предпочитана от нашите учители, и които противоречат на някои от предположенията им. Когато изводи по двата подхода не съвпадат, те трябва да се проверят внимателно в съпоставление един с друг.

¹⁵ За осемте стандартни спънки при преписването глаголица → кирилица вж. **Федер 2016/1**, 21–26.

¹⁶ Отдавна назрялото преформулиране на дихотомията *Slavia romana* ~ *Slavia orthodoxa* в неконфесионални термини като *Slavia latina* ~ *Slavia slavonica* принадлежи на **Грачоти 2006**.

ЛИТЕРАТУРА

- Амфилохий 1875:** архимандрит Амфилохий. Описание Воскресенской Новоиерусалимской библиотеки. Москва, 1875.
- Буланин 1990:** Д.М. Буланин. Неизвестный источник Изборника 1076 г. – Труды Отдела древнерусской литературы, 44, 1990, 161–178.
- Динеков 1993:** П. Динеков (ред.) Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.), т. 2. София, 1993.
- Гергова 2009:** Е. Гергова, У.Р. Федер. Човекът с мулето (не от Мъдрата на Карл Орф). – Старобългарска литература, 41–42, 2009, 198–206.
- Горский 1859:** А.В. Горский, К.И. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки, т. 2, отд. 2. Москва, 1859.
- Гранстрем 1953:** Е.Э. Гранстрем. Описание русских и славянских пергаменных рукописей. Ленинград, 1953.
- Грачоти 2006:** S. Graciotti. Slavia orientale e Slavia occidentale: Contenziosi ideologici e culture letterarie. – В: М. Capaldo и др. (ред.) Lo spazio letterario del medioevo, 3: Le culture circostanti, III: Le culture slave. Roma, 2006, 75–144.
- Иларий 1878:** иеромонах Иларий, иеромонах Арсений. Описание славянских рукописей библиотеки Свято–Троицкой Сергиевой Лавры, ч. 1. Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете 1878 (2).
- Иларий 1879:** иеромонах Иларий, иеромонах Арсений. Описание славянских рукописей библиотеки Свято–Троицкой Сергиевой Лавры, ч. 3. Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете 1879 (2).
- Йосиф 1881:** иеромонах Иосиф. Опис рукописей, перенесенных из библиотеки Иосифова монастыря в библиотеку Московской Духовной академии. – Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете 1881 (3).
- Йованович 1974:** В. Jovanović. Pečki Paterik: Tri jezičke redakcije slovenskog prevoda Skitskog paterika. – Slovo, 24, 1974, 139–188.
- Конюхова 1964:** Э.И. Конюхова. Славяно–русские рукописи XIII–XVIII вв. в фондах Научной библиотеки им. А.М. Горького Московского государственного университета. Москва, 1964.
- Милтенова 2012:** А. Милтенова. За един предполагаем източник на Супрасълския сборник. – В: Претокриване: Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век. София, 2012.
- Мушинская 2009:** М.С. Мушинская. Изборник 1076 года. Второе издание, переработанное и дополненное, т. 1–2. Москва, 2009.

- Мушинская 2015:** М.С. Мушинская. *Изборник 1076 года. Текстология и язык.* Санкт-Петербург, 2015.
- Попконстантинов 1984:** К. Попконстантинов, В. Константинова. Към въпроса за черноризец Тудор и неговата приписка. – *Старобългарска литература*, 15, 1984, 106–118.
- Турилов 2012:** А.А. Турилов. После Климента и Наума (славянская письменность на территории Охридской архиепископии в X – первой половине XIII в.). – В: *Межславянские культурные связи эпохи средневековья и источниковедение истории и культуры славян: этюды и характеристики.* Москва, 2012, 126–165.
- Федер 2005:** W.R. Veder. *Хиляда години като един ден.* София, 2005.
- Федер 2008:** W.R. Veder. *Княжий изборник за възпитание на канартикина*, т. 1–2. Велико Търново, 2008.
- Федер 2012а:** W.R. Veder. *Скитский Патерик.* Amsterdam, 2012.
- Федер 2012б:** W.R. Veder. *Der Stein, den die Bauleute verworfen haben.* – *Die Welt der Slaven* 57, 2012, 2, 293–305.
- Федер 2016:** W.R. Veder. *Псевдо–Атанасий Александрийски: Въпроси и отговори*, т. 1–2. Шумен, 2016.
- Федер 2017а:** W.R. Veder. *At the Crossroads of Slavonic Compilations.* – *Russian History*, 44, 2017, 298–313; прев. на български: *На кръстовището на славянски компилации*, на сайта <academia.edu>.
- Федер 2017б:** W.R. Veder. *Zur Überlieferung der Texte in der Handschrift Hamilton 381.* – *Rossica Antiqua*, 2017, 1, 76–97.
- Щавлянин 1986:** Љ. Штавлянин–Ђорђевић, М. Гроздановић–Пајић, Л. Цернић. *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, књ. 1. Београд, 1986.
- Щепкина 1965:** М.В. Щепкина, Т. н. Протасьева, Л.М. Костюхина, В.С. Голышенко. *Описание пергаментных рукописей Государственного Исторического музея*, ч. I. – *Археографический ежегодник за 1964 год*, 135–234.